

Warszawa, 31 stycznia 2023

dr hab. Dominika Budzanowska-Weglenda, prof. ucz.

Zakład Retoryki, Katedra Historii Literatury Staropolskiej i Oświeceniowej

Instytut Literaturoznawstwa Wydziału Nauk Humanistycznych

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

Recenzja rozprawy doktorskiej Pani mgr Katarzyny Kryńskiej
pt. *Traktaty Postliminium cometarum oraz Quaestio meteorologica de cometis Stanisława
Słowakowica na tle piśmiennictwa astronomicznego XVII wieku*
napisanej pod kierunkiem Pana prof. dr hab. Włodzimierza Olszańca

W przedłożonej rozprawie doktorskiej Pani mgr Katarzyna Kryńska przedstawia wyniki swoich badań naukowych z zakresu neolatynistyki. Pracę poświęciła bowiem Stanisławowi Słowakowicowi, żyjącemu w latach 1634–1701, i jego dwóm traktatom o kometach: *Quaestio meteorologica de cometis* oraz *Postliminium cometarum* – zgodnie z obranym tematem – na tle piśmiennictwa astronomicznego XVII wieku.

Dysertacja Pani mgr Kryńskiej obejmuje: krótki, ale treściwy wstęp, sześć rozdziałów (każdy zakończony podsumowaniem), zakończenie, bibliografię, spis ilustracji, aneks, streszczenie w języku angielskim. Pracę cechuje bardzo przejrzysty układ, niemal każda jej część dzieli się na podrozdziały, co ułatwia lekturę, a Autorce z pewnością pomogło usystematyzować przedstawiane treści.

Wstęp w kolejnych paragrafach przedstawia najpierw stan badań nad twórczością Stanisława Słowakowica, omawiając krótko publikacje Małgorzaty Krzysztofik i Elizy Małek, a także wzmianki współczesnych opracowań na temat piśmiennictwa astronomicznego w Polsce w XVII wieku. Od razu zatem Autorka wykazuje, jak niewielkie do tej pory było zainteresowanie badaczy twórczością Słowakowica, zwłaszcza tej z zakresu astronomii, a zatem jak istotny wkład niniejsza dysertacja wnosi w badania naukowe na temat dawnych traktatów o kometach. We wstępie Pani mgr Kryńska przedstawia również interdyscyplinarny zakres rozprawy i zastosowaną metodologię, a także omawia układ pracy i tematykę poszczególnych rozdziałów i aneksu, który zawiera edycję tekstu łacińskiego rozprawy *Quaestio meteorologica de cometis*, a na końcu Autorka dokładnie podaje zasady wydania przez siebie tego traktatu Słowakowica.

Pierwszy z rozdziałów, zatytułowany *Obserwacje i badania komet oraz interpretacja zjawiska*, podaje krótki rys historyczny owych badań astronomicznych nad gwiazdami z warkoczami – od starożytności greckiej po XVII wiek. Pani mgr Katarzyna Kryńska rozpoczyna ten przegląd naukowych poglądów od dzieła z IV wieku przed Chr., *Meteorologia* Arystotelesa, gdzie wspomniani zostali wcześniejsi jeszcze greccy myśliciele: Anaksagoras z V wieku przed Chr., a także Demokryt z V/IV wieku przed Chr. Dla nich komety stanowiły połączenie planet zbliżających się do siebie. Autorka za Arystotelesem przypomina także poglądy pitagorejczyków oraz Hipokratesa z Chios (ok. 470-ok. 410 p.n.e.) i jego ucznia Ajschylosa (por. s. 14), wreszcie doktrynę samego Stagiryty, który uważał, że „komety powstają w świecie żywiołów – są zatem zjawiskiem meteorologicznym” (s. 15). Podobnie Pani mgr Kryńska z innego źródła – z *Naturales quaestiones* rzymskiego filozofa z I wieku po Chr., Seneki Młodsze – przypomina najdawniejszych badaczy komet, także Chaldejczyków i Babilończyków, ale przede wszystkim Apolloniusza z Myndos i samego Seneki. Autorka krótko wspomina także starożytne źródła podające interpretacje astrologiczne komet, jako że „zawsze zadziwiały ludzi i przerażały zarazem, były zjawiskiem zagadkowym, trudno wytłumaczalnym” (s. 17). Następnie przechodzi do uczonych ze średniowiecza i aż do XVI wieku. Wykazuje też – wbrew poglądom Eugeniusza Rybki – istnienie rozwoju astronomii w XVII stuleciu w Polsce, przypomina bowiem – w porządku chronologicznym – prace i wyniki badań: Bartłomieja Eckermanna, Pawła Herki (Herciusa) czy Piotra Krügera, następnie Daniela Makowskiego i Beniamina Oswalda, Wojciecha Rajmunda Strażyca, Jana Tońskiego, Jana Placentinusa-Kołaczkę oraz Jakuba Najmanowicza, Mateusza Bembusa, Andrzeja Żędzianowskiego, Jana Brożka z Kurzelowa. Krótko omawia także prace, którym został poświęcony rozdział IV: Kaspra Czekanowskiego, Józefa Wiśniowskiego, Stanisława Niewieskiego i Krzysztofa Krzykawskiego. Na końcu Pani mgr Kryńska przedstawia autorów (są to: Joachim Jerlicz, anonimowy poeta-autor *Pieśni o komecie*, Jan Chryzostom Pasek, Wespazjan Kochowski, Szczęsny Żebrowski, Stanisław Lubieniecki, Wacław Potocki, Andrzej Maksymilian Fredro), którzy w swych uwagach na temat komet reprezentowali jeszcze inne do nich podejście. Jak zauważa Autorka: „Należy zaznaczyć również, że w dużym stopniu polska twórczość naukowa w XVII wieku (nie tylko prognostykarska czy kaznodziejska, lecz także poetycka i kronikarska) potęgowała obawy przed kometami, przypisywała im rzekome przyczyny i skutki, mając na celu także przesłanie moralne” (s. 35-36).

Rozdział drugi przybliży biografię Stanisława Słowakowica, jak głosi tytuł: *lekarza i miłośnika astronomii* (por. np. s. 41). Autorka opisuje pochodzenie, wykształcenie, życie

prywatne, działalność naukową (w tym jego prace naukowe z zakresu astronomii, astrologii i medycyny), polityczną i społeczną bieżącą, który większą część swego życia związał z Krakowem, gdzie w 1665 roku objął katedrę astrologii Kolegium Mniejszego, a po uzyskaniu doktoratu z medycyny w 1668 roku w Padwie i jego nostryfikowaniu w Polsce został włączony do Wydziału Lekarskiego. Pani mgr Katarzyna Kryńska przywołuje także utwory o charakterze panegirycznym – sławiące w języku czy to polskim, czy to łacińskim pobożność, skromność i roztropność, a także działalność naukową, zwłaszcza w dziedzinie astronomii, matematyki i medycyny, oraz polityczną Słowakowica. Najobszerniejszy dział jego prac – kalendarze astrologiczne z prognostykami – został interesująco omówiony w trzecim podrozdziale, a w czwartym – prace astronomiczne poświęcone zaćmieniu Księżyca, np. *Icon Damnatae ad tenebras Lunae* z 1674 roku, w którym to dziele napisanym w języku łacińskim autor m.in. przywołuje poglądy starożytnych na temat omawianego zjawiska, by przekonać czytelnika, że „zaćmienia ciał niebieskich są zjawiskiem fizycznym, naturalnym i nie powinny wzbudzać strachu” (s. 55).

Kolejny rozdział podejmuje główny temat rozprawy, czyli zawiera analizę dwóch traktatów Stanisława Słowakowica o kometach – pod kątem języka, budowy i treści. Najpierw Autorka przedstawia wyniki swych badań nad traktatem z 1665 roku o skróconym tytule *Quaestio meteorologica de cometis*, omawia kartę tytułową, dedykację-stemmat na cześć Michała Zebrzydowskiego, przedmowę, którą „wykorzystuje Słowakowic do przedstawienia własnego poglądu o naturalnym, niecudownym postrzeganiu zaćmień” (s. 61) oraz do uhonorowania rodu Zebrzydowskich. Pani mgr Kryńska zwraca uwagę na obecne w pierwszej części tejże przedmowy odwołania do siódmej księgi *Naturales quaestiones* Seneki. W budowie rozprawy zauważa układ „podobny do średniowiecznych wykładów szkolnych i typowy także dla dzieł naukowych w XVII wieku” (s. 64) i wyodrębnia trzy części: *quaestio*, czyli przedstawienie problemu zasadniczego, następnie jego poszczególnych części w *conclusiones*, z których każda zawiera pięć objaśnień – *corollaria*. Autorka szczegółowo omawia treści zawarte w traktacie, podaje także własne tłumaczenie niektórych przytaczanych fragmentów (tekst łaciński zamieszcza wówczas w przypisach), zauważa odwołania do pisarzy starożytnych, jak Arystoteles czy Seneka, oraz nowożytnych badaczy, jak choćby Girolama Cardano czy Johannesa Magirusa, komentuje metodę stosowaną w wywodzie przez Słowakowica, jego poglądy...

Podobnie Autorka konstruuje podrozdział poświęcony drugiemu dziełu o kometach, napisanemu tym razem przez Stanisława Słowakowica w języku polskim i dedykowanemu Janowi Małachowskiemu *Postliminium cometarum*, które stanowi obszerne rozwinięcie

problemów poruszanych w poprzedniej rozprawie. Jednak językowo, jak zauważa Pani mgr Kryńska na podstawie własnych analiz na podstawie statystyki wyrazów, traktat ten „jest bogato makaronizowany i język łaciński stanowi niemal 42% całości jego tekstu” (s. 69). Autorka przypomina m.in. dwojakiego rodzaju gramatycznego (żeńskie i męskie) rzeczownika „kometę” oraz objaśnia termin *postliminium* (por. s. 69-71). Zauważa odniesienia do takich starożytnych uczonych, jak Protagoras i Anaksagoras czy – po raz kolejny – Arystoteles. Po przedstawieniu *Antilogium*, czyli przedmowy, omawia dwie części traktatu, z których pierwsza dzieli się na pięć dyskursów, a druga (o charakterze astrologicznym) na dwa rozdziały. W pierwszych dyskursach analizuje m.in. odniesienia do traktatu *De fide orthodoxa* Jana z Damaszku i innych tekstów starożytnych, jak Biblia, dzieła Swetoniusza, Chaldejczyków, Seneki... Szczególną uwagę poświęca polemice Słowakowica z poglądami perypatetyków – w drugim i czwartym dyskursie. Autorka dokładnie analizuje także drugą część traktatu – astrologiczną. W podsumowaniu konstatuje: „Wyłania się z niej katastroficzna wizja świata jako następstwo pojawienia się komety na niebie w 1680 i 1681 roku. Z analizy prognostyku wynika, że autor, choć poddaje krytyce niektóre interpretacje o wpływie komety na konkretne narody, to jednak utrzymuje w pełni zasadność wróżb astrologicznych” (s. 114).

Owej komecie z przełomu 1680 i 1681 roku został poświęcony rozdział czwarty dysertacji. Pani mgr Katarzyna Kryńska przypomina przede wszystkim polskie prace o kometach, do napisania których impulsem było pojawienie się owej komety, po raz pierwszy dostrzeżonej (i po raz pierwszy przez teleskop) przez niemieckiego astronoma, Gottfrieda Kircha (1638-1710), ucznia Heweliusza. W ten sposób Autorka ukazuje *Postliminium cometarum* Słowakowica na tle tychże innych polskich dzieł – różniących się między sobą w poglądach, jednak nie wnoszących nic szczególnie nowego do nauki. Ich twórcami byli: Kasper Ciekankowski, Stanisław Niewieski, Józef Wiśniowski i Krzysztof Krzykawski. Pani mgr Kryńska zauważa: „Z ich prac wyłania się zarówno obraz astronomiczny komety, jak i astrologiczny jako bardziej istotny i poczytny niż pierwszy” (s. 118). W trzecim podrozdziale dokładnie omawia też spór naukowy dotyczący postrzegania natury komet, który toczył się między Słowakowicem a Czekankowskim, zwolennikiem poglądów Arystotelesa i perypatetyków: „Konflikt pozostaje świadectwem ścierania się starych i nowych teorii o kometach – świadectwem wciąż żywej arystotelesowskiej filozofii przyrody oraz próby jej zakwestionowania” (s. 134) – podsumowuje ten wątek Autorka.

Recepcja twórczości Stanisława Słowakowica została przeanalizowana w przedostatnim rozdziale. Jego zarobkową działalność astrologiczną, czyli twórczość

kalendarzową i prognostykarską, jak zauważa Pani mgr Kryńska, skrytykował w XVII wieku m.in. Wacław Potocki, co potwierdza przytoczona w dysertacji jego fraszka *Do Słowakowica astronoma*. Natomiast prace Słowakowica poświęcone astronomii, choć niekiedy były przytaczane jako przykład upadku astronomii polskiej, spotykały się z uznaniem, zwłaszcza doceniano odrzucenie przez niego – wbrew naukowemu zacofaniu Uniwersytetu Krakowskiego – kosmologii i filozofii przyrody Arystotelesa, którą to tendencję utrzymali polscy badacze komet w XVIII wieku. Im Autorka poświęca ostatni rozdział, przedstawiając wybrane traktaty m.in. Stanisława Duńczewskiego, Jana Bohomolca czy Wojciecha Bystrzonowskiego. Autorka zauważa, że prace te stanowią elementarną wykładnię wiedzy o gwiazdach z warkoczami (nie wnoszą nowego wkładu w naukę), ale astrologia – coraz bardziej postrzegana jako pseudonauka – przestaje być dyscypliną naukową w polskich uniwersytetach w drugiej połowie XVIII wieku, a arystotelesowska filozofia przyrody przestaje dominować w szkolnictwie (por. s. 149).

Zakończenie przedstawia główne osiągnięcia Stanisława Słowakowica jako astronoma w badaniach nad kometami oraz jako astrologa, podkreśla zarówno ich typowość, jak i oryginalność na tle badań innych polskich siedemnastowiecznych traktatów, a także otwartość, choć jeszcze nieśmiała, na nowe teorie, np. Mikołaja Kopernika. Dla dysertacji literaturoznawczej szczególnie wartościowy jest aneks zawierający edycję tekstu łacińskiego rozprawy *Quaestio meteorologica de cometis* Słowakowica. Warto docenić, że całą rozprawę Pani mgr Kryńskiej ubogacają dwadzieścia dwie ilustracje z dawnych traktatów astronomicznych trafnie dobrane do omawianych zagadnień.

Pracę Pani mgr Katarzyny Kryńskiej oceniam pozytywnie. Autorka podjęła się opracowania tematu rzadko poruszanego przez polskie środowisko literaturoznawcze, a przecież naukowo interesującego – polskie traktaty astronomiczne z XVII wieku. Taki wybór wymagał od badaczki-humanistki interdyscyplinarnych poszukiwań, nie tylko w bliskich jej problemach filologii klasycznej, literaturoznawstwa, lecz także z zakresu historii nauki, nauk ścisłych oraz astrologii. Pani mgr Kryńska umiejętnie pokazała kontekst historyczny, społeczny, naukowy (starożytny i nowożytny), a nawet teologiczny, w którym powstawały traktaty Stanisława Słowakowica o kometach. Dokonała wnikliwie analiz obranego materiału źródłowego, wyciągnęła z nich trafne wnioski, wykazała się przy tym umiejętnościami pracy ze starodrukami, ich odczytywania, edycji oraz zdolnościami translatorskimi, przełożyła bowiem część z zacytowanych przez siebie w dysertacji fragmentów dzieł astronomicznych napisanych w języku łacińskim. Sama wskazuje również na możliwość dalszych badań i prac nad dziełami Stanisława Słowakowica, np. gdy konstatuje, że jego *Postliminium cometarum*

zasługuje na osobną pracę językoznawczą (por. s. 9), czy kiedy zachęca do opracowań porównawczych dzieł o kometach na wielu różnych poziomach oraz opracowania samodzielnego wydania krytycznego wspomnianego dzieła *Postliminium cometarum* (por. s. 154).

Rozprawa poświadcza bardzo dobry warsztat Pani mgr Katarzyny Kryńskiej: spisy treści i ilustracji, opisy zdjęć, przypisy, bibliografia zostały rzetelnie przygotowane. W pracy jest bardzo niewiele błędów językowych, interpunkcyjnych, tzw. literówek (jako jedną z owych nielicznych pomyłek podam jedynie *Postiminium* zamiast *Postliminium* – na s. 154). Zatem i od tej językowo-redakcyjnej, edytorskiej strony należy się jej docenienie za tak staranne przygotowanie. Z racji używania w przypisach łacińskiej nomenklatury (*Ibidem, op. cit.*) zachęcam jednak do stosowania także skrótu *Cf.*

Dysertacja Pani mgr Katarzyny Kryńskiej jest bardzo spójna, ma bardzo przejrzysty, systematyczny i logiczny układ, co sprawia, że czyta się ją z przyjemnością. Praca jak najbardziej posiada walory opracowania naukowego, poświadcza umiejętności przeprowadzania badań, wyciągania z nich wniosków i umiejętnego ich przedstawiania, także solidny warsztat filologiczny Autorki. W wersji do druku, a uważam, że dysertacja zasługuje na opublikowanie, z racji na coraz słabszą znajomość łaciny w naszym społeczeństwie warto dokonać całościowego przekładu na język polski fragmentów z omawianych tekstów źródłowych w języku łacińskim lub makaronizmów w traktatach napisanych w języku polskim. Taka monografia z pewnością zainteresuje badaczy z różnych dziedzin i dyscyplin naukowych.

Konkludując, z pełnym przekonaniem stwierdzam, że dysertacja Pani mgr Katarzyny Kryńskiej pt. *Traktaty Postliminium cometarum oraz Quaestio meteorologica de cometis Stanisława Słowakowica na tle piśmiennictwa astronomicznego XVII wieku* spełnia wszelkie wymagania stawiane rozprawom doktorskim i wnioskuję o dopuszczenie Doktorantki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Dominiako
Buczkawowski-Węplendo